

נשיא הישיבה, הרב מרדכי גרינברג

היתוש והנפח

בשו"ע (תקפא, ג בהגה) נפסק, שאין תוקעין בערב ראש השנה בשופר, כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה. הגר"א פירש זאת על פי הגמרא בגיטין (נו ע"ב) שלאחר שטיטוס התריס כלפי מעלה נכנס יתוש בחוטמו וניקר במוחו שבע שנים. יום אחד עבר לפני נפח, וכששמע היתוש את קול הפטיש המכה, נשתתק. אמר טיטוס, א"כ יש תקנה, הביאו לפניו כל יום נפח שהיה מכה וכו'. עד תלתין יומין עבד הכי, מכאן ואילך כיון דדש דש.

מוכח מכאן, שלאחר שלשים יום הופך הדבר להרגל, וע"כ גם אנו איננו תוקעין תקיעות של רשות שלשים יום כדי לא להתרגל לשמע התקיעות, ומפסיקין מלתקוע בערב ר"ה, כדי להתעורר מקול השופר שבר"ה.

אך נראה שכוונת הגר"א בהביאו מעשה זה, לא היתה רק כדי ללמדנו שאחר ל' יום "כיון דדש דש", אלא ענין עמוק יותר יש בזה.

א. הדעה והדיבור

במדרש ריש פרשת תזריע, דרשו חז"ל את המקרא שבתהילים (קלט, ה) "אחור וקדם צרתני":

אם זכה אדם, אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית. ואם לאו, אומרים לו: יתוש קדמך. (ויקרא רבה, סי' א)

הדברים מופלאים. גם אם זכה אדם, מה יעזור שיאמרו לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית, והרי ידוע שאדם נברא ביום ששי, ואילו היתוש קדם לו ונברא ביום חמישי. האם האמירה לאדם שהוא קדם לכל מעשה בראשית תשנה את העובדות!?

כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ד ה"ח):

הדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם, היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", כלומר, שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות וכו'. ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה, שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש, אלא הדעת שהיא צורת הנפש וכו'.

כלומר, עיקרו של האדם הוא דעתו.

מהו מקורה של הדעת?

"וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), ותרגם אונקלוס "נפש חיה - רוח ממללא". והנה ביטוי זה "נפש חיה", מופיע גם ביצירת בעלי חיים, כמ"ש "תוצא הארץ נפש חיה" (שם א, כד). אך שם תרגם אונקלוס - "נפשא חייתא", ואיך יתכן תרגום שונה לאותו ביטוי?

אלא, ששני מקורות לאדם: האחד, "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה", ובזה דומה הוא לבעלי חיים, שאף הם נוצרו מן האדמה. אך באדם נוסף מרכיב אלוקי, "ויפח באפיו נשמת חיים", וכבר כתב הרמב"ן דמאן דנפח מדיליה נפח, והיינו, שהתורה לא השתמשה בביטוי "ויתן באדם", או "וישם באדם", אלא "ויפח". נפיחה באה מתוכו של המנפח. וז"ל שם:

ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש, יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא (ה' אלקים)... להודיע כי לא באה מן היסודות (הארציים), כאשר רמז בנפש התנועה (בבעלי החיים, השונים מן הצמח ביכולת התנועה), אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר, מנשמתו יתן בו. (רמב"ן ב, ז)

א"כ יש באדם עניין אלוקי, שרשב"ע נפח בו מתוכו, מלבד העניין הארצי, ורק לאחר מיכן נאמר "ויהי האדם לנפש חיה". צירוף שני הדברים - היסוד הארצי והנפש האלוקית, היא שגרמה לאונקלוס לתרגם במקרה זה, נפש חיה - רוח ממללא. משא"כ הבהמה שכולה מן האדמה, שם תירגום הנפש הוא כפשוטו, "נפשא חייתא".

מקור הנפש והשכל שבאדם כאמור הוא מ'ויפח' - "מדיליה נפח", שרבש"ע נפח בו רוח מתוכו. והרי "רוח אלקים מרחפת על פני המים", ורוח זו קדמה לכל הבריאה, ומבחינה זאת קדם אדם לכל מעשה בראשית, כיון שמקורו מהרוח האלוקית. אך מבחינה גופנית, הרי היתוש קדם, והאדם נוצר אחרון למעשה בראשית. מי שחי עפ"י הרוח, הוא קודם לכל מעשי בראשית. מי שלא זכה, וחיינו כבהמה, חיי גוף, חיים ארציים, כמש"כ הרמב"ם בפ"ה משמונה פרקים על אדם כזה - "זה והבהמה אצלי שווים", אדם כזה יתוש קדמו, כי מבחינה גופנית, בעלי חיים נוצרו לפני האדם.

הצירוף הזה, עפר מן הארץ ורוח אלקים, הוא המייחד את האדם מכל בעה"ח, וזה מה שעושה אותו ל"רוח ממללא", "הדעה והדיבור", כדברי רש"י שם.

בזה ניתן להסביר את דברי הרמ"א באו"ח סימן ו על הברכה "רופא כל בשר ומפליא לעשות", שכתב שם "ומפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבנו, וקושר דבר רוחני בדבר גשמי וכו'". ודבריו תמוהים לכאורה, שהרי ברכת אשר יצר עוסקת בתפקוד הפיזיולוגי של הגוף "נקבים נקבים חלולים חלולים, שאם יפתח אחד מהם וכו'". כולה עוסקת בעניני הבשר, והיכן ראה כאן הרמ"א קשר בין דבר גשמי לרוחני?!

הרב הוטנר זצ"ל בספרו 'פחד יצחק' פסח (מאמר טו) מסביר: הדיבור נקרא "פלא", והוא מייחד את האדם הנברא מצרוף הגשמי והרוחני, וע"כ נקרא האדם "מדבר". הרמב"ם קרא לספרו העוסק בעניני דיבור, כמו שבועות ונדרים, ערכין וחרמות, "ספר ההפלאה", וזה ע"ש הכתוב "איש כי יפליא לנדור נדר" וכו'. גם קטן המתקרב לגיל השכלי, ויכול לנדור, נקרא בפי חכמים "מופלא הסמוך לאיש".

ברכת אשר יצר אמנם עוסקת בעניני הגוף, וע"כ היא מסתיימת "רופא כל בשר". אלא שמיד אחרי ברכה זו מופיעה ברכה נוספת על עניני הנשמה - "אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא. אתה בראת, אתה יצרת, אתה נפחת בי". וע"כ טבעו חכמים מטבע לשון זו "ומפליא לעשות", כדי לשמש קשר-גשר בין ברכת הגוף לברכת הנשמה, שהרי צירוף זה הוא הנותן לאדם את כוח הדיבור, והוא הפלא ש"קושר דבר רוחני בדבר גשמי", כדברי הרמ"א (או"ח ו, א).

בזה מסביר המהר"ל מדוע משה היה כבד-פה. משה רבנו היה יוצא דופן בכך שכוח הדיבור לא הופיע אצלו כבשאר האדם, מצד שהיה נבדל מן החומרי, והשילוב בין החומרי שבו לרוחני לא היה בהרמוניה, כיוון שהיה אלוקי, וע"כ היה ערל שפתיים, וכדבריו "לא איש דברים אנכי".

ב. איחוד הכוחות באדם ובעולם

האדם מאחד את הרוחני והגשמי, לא רק בעצמו, אלא ביקום כולו. באדם עומדים כל הכוחות ומתחברים, הגשמיים והרוחניים, השמימיים והארציים. משום כך אומר מלכי צדק מלך שלם לאברהם: "ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ" (בראשית יד, ט), ואברהם אומר למלך סדום "הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל וכו' (שם שם, כב-כג). ואמרו חז"ל שבזכות זה זכה לחוט של תכלת. ופירש הנצי"ב, שהכוונה בזה למה שדרשו חז"ל על הפסוק "אחות לנו קטנה" (שה"ש ח, ח), שזה אברהם שאיחה את הקרע, היינו שאברהם מחבר שמים וארץ, כפי שאמרו חז"ל:

עיקר שכינה בתחתונים הייתה, כיוון שאדם חטא, הסתלקה השכינה לרקיע הראשון. חטא קין, נסתלקה לרקיע השני וכו'. ומצרים בימי אברהם לשביעי וכו'. עמד אברהם והורידה לששי וכו', עמד משה והורידה מלמעלה למטה - "וירד ה' על הר סיני". (בר"ר יט, ז)

הנה בא אברהם והתחיל בתהליך איחוי הקרע - החזרת השכינה לארץ. ולכן זכה בחוט של תכלת, שע"י החוט מאחים קרעים. אברהם נקרא ה"אדם הגדול בענקים" - "ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא" (יהושע יד, טו). ודרשו חז"ל:

אמר רבי, זה אברהם. ולמה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להיבראות קודם אדם הראשון. אלא אמר הקב"ה: שמא יקלקל, ואין מי שיבוא אחריו ויתקן. אמר הקב"ה: אני בורא את האדם תחילה, שאם יקלקל, יבוא אברהם ויתקן תחתיו. (בר"ר יד, ו)

אברהם הוא הדמות האידאלית, המאפיינת את האדם שנברא בצלם אלקים, היודע לאחד שמים וארץ. משום כך מופיע ביטוי זה "קונה שמים וארץ" בקשר לפועלו של אברהם.

מאז תחילת הבריאה, מתקיים מאבק בין המח, הדעת והנשמה, לבין היתוש, הצד החומרי שבאדם, מי הוא השולט - הצד הגשמי, הגופני, או החלק הנשמתי, האלוקי. זכה ושולט החלק הרוחני, אומרים לו: אתה קדמת לכל מעשה בראשית, שהרי רוח אלקים שמרחת על פני המים, הקודמת לכל מעשה בראשית, היא השולטת, ואז האדם קודם לכל. אך אם הצד החומרי הוא השליט, ולא זכה האדם להיות מה שיעד לו רבש"ע כשבראו, הרי היתוש קדם לאדם, שאפי' היתושים ובע"ח זעירים קדמו לגופו של אדם.

ג. תקיעת שופר - הכרת ה'מלך'

הטעם הראשון מעשרת הטעמים שכתב רס"ג בעניין השופר הוא, שע"י השופר היו מכריזים על הכרתו של המלך. וכך אנו מכתירים את הקב"ה למלך בראש השנה. אך מדוע דוקא בשופר?

שירו של יום שישי הוא "ה' מלך", משום שעד ליצירת אדם לא היה מי שיכיר במלכותו, שהרי על בעלי חיים רבש"ע אינו מולך אלא שולט ומושל, כדבריו המפורסמים של הגר"א, שמלכות מקבלים ברצון, וממשלה היא בכפיה. וכך דחו האחים את דברי יוסף, שנראו להם שנאמרו מתוך גאווה ורצון להשתלט עליהם - "המלוך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו", כלומר, לא נהיה כפופים לך, לא מרצונינו ואף לא בכפייה. זהו שנאמר "כי לה' המלוכה ומושל בגוים". המלוכה בהווה היא על ישראל משום ש"מלכותו ברצון קבלו עליהם", ואילו על אומה"ע הוא מושל בכפייה, כיוון שלא קיבלו מלכותו. לעתיד לבוא, כשיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - "והיתה לה' המלוכה" - על כל האומות, ואז "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". וכך לפני בריאת העולם לא היה מי שיקבלו כמלך, רק כשנוצר אדם בצלם אלקים, יש בו דעת, בזה יכול לקבל את המלכות, וע"כ רק ביום שישי, בבריאת האדם, נוצרה מלכות ה' בעולם. מכאן שירו של יום שישי - "ה' מלך".

באיזה שלב ביום ששי נתייסדה המלכות? ברגע שנפח בו נשמת חיים, אז נהיה האדם לרוח ממללא, וכדברי רש"י - הדעה והדבור. ברגע שקיבל הדעת נוצרה המלכות, כי כאמור על בע"ח אינו מולך אלא מושל, כיוון שהם לא יכולים לקבל מלכות באין דעת. במעשה בראשית נפח הקב"ה רוח באדם ונתן בו דעת, אלא שהכול היה באתערותא דלעילא, מכאן ואילך צריכה המלכות להיווצר באתערותא דלתתא, ע"י האדם. משום כך אנו חוזרים ביום זה על הנפיחה הראשונה ובזה ממליכים את ה', שהרי "זה היום תחילת מעשיך", א"כ הנפיחה בשופר היא היוצרת את מלכות ה', כפי שהיה בששת ימי בראשית, שהנפיחה באדם יצרה בו את הרוח ממללא, את הדעת, ובזה נוצרה מלכות ה'.

הדעה שבאדם, היא היוצרת את מלכות ה', אך היא גם הופכת את האדם עצמו למלך. כך כתב המהר"ל בדרשתו לשבת שובה, ששלשת האברים הראשיים המייצגים את שלשת המערכות שבאדם, הם "נפש, רוח ונשמה". והם כנגד המח הלב והכבד. כאשר הסדר שבאדם הוא ישר וראוי, אזי המח למעלה מהכול, והכבד למטה, והכול נשלט ע"י המח. וזה ר"ת "מח לב כבד", והוא מלך. וזו גם הסיבה שהאדם מהלך בקומה זקופה, כשהמח למעלה והכבד למטה. משא"כ הבהמה שעסוקה כל העת בחיפוש אחר המזון, וראשה למטה.

כאשר האדם הופך את הסדר, והכבד הוא השולט, והמח נשלט, עליו נאמר "אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות", שבאין חכמה באה השטות, וממילא בא החטא. וע"כ "שטות" בגי' "יתוש" (עם הכולל). כאשר היתוש מתגבר, נדחק המח הצידה, ואין לו שלטון על האדם.

כאשר האדם מולך, והמח בראש האברים, והאדם מעביר למוחו את ההכרעה למעשיו, אחר שיקול דעת, אנו אומרים שהאדם "נמלך" בדעתו.

וכשם שהשופר ממליך את הקב"ה בעולם, כך הוא ממליך את המח על האדם עצמו, וזה תפקידו של השופר, להכות ולהשתיק את קולו של היתוש המנקר במוחו, ולא להניח ליתוש לשלוט. והשופר שבו נופח האדם, הוא הוא הנפח המכה ומשתיק את היתוש, כפי שהיה בימי טיטוס.

רגע התקיעות, בו אנו נופחים בשופר, הוא הרגע שבו פועלת מחדש הנפיחה הקדמונית, "ויפח באפיו נשמת חיים". זהו רגע של יצירת האדם באדם, של

המלכתה של הדעת שבו. ברגע זה יכול האדם לקבל על עצמו עול מלכות שמים. והחלטה נחושה לחיות עפ"י הדעת שבו, עפ"י הנחיות הנשמה, התורה, כדי שלא יגידו לו "יתוש קדמך".

"קל שופר" בגי' "היתוש" [בפרשת יתרו נכתב "וקל שופר חזק מאד" (שמות יט, טז) - בלא ו'. בספר 'הלקח והלבוב' הביא בשם הזוה"ק, ש'קל' הכוונה לתפילה, כמו "הקל קול יעקב"]. זוהי המלחמה בין הנפח ליתוש. בין "ויפח באפיו" שקדם ליתוש, לבין היתוש שקדם לאדם. רק הנפח יכול להתגבר על היתוש שבמוח, כשם שהתגבר על היתוש שבמוחו של טיטוס.

ד. ה'יתוש' של דורנו

היתוש הוא יצור טורדני. אדם לומד ומעיין, והיתוש ממריא ונוחת סביבו, מסיח את דעתו, ואף כשנדמה שכבר איננו, הוא מופיע שוב בפתאומיות ושוב מסיח את הדעת.

גדולה מזו. גם כשנדמה שכבר נעלם, עדיין קשה לו להתרכז, מהחשש שכל רגע הוא עלול להופיע, וחשש זה לא נותן לו מנוחה. גם כשהתגבר על היתוש ונדמה לו שכבר ניצחו, הנה עברו שלשים יום, וכיוון דדש דש, ושוב מופיע מופיע היתוש מחדש.

כל דור וה'יתוש' שלו. היתוש של ימינו הם חידושי האלקטרוניקה; אדם דרוך ומתוח כל העת שמא קיבל או יקבל שיחה או מסרון. קשה לו להתרכז, מדאגה שמא יפסיד משהו חשוב, וכך השקט הנפשי מופר כל העת. ואם אכן ניצח הנפח את היתוש, אחרי שלשים יום - "כיוון דדש דש", ומתחילה המלחמה מחדש. פעמים רבות בעוצמה גדולה יותר, כיוון שהפעם היתוש מופיע בכוחות מחודשים, במהדורה חדשה של מכשיר משוכלל יותר, כשהפיתוי גדול יותר.

ועל כך אנו מבקשים בסוכות - "**הושענא נפש מבהלה**" - בהקפה השישית של יוסף, צדיק יסוד עולם, יסוד הקדושה, שמיאן וניצח. זוהי תפילה להיחלץ מבהלת הנפש, מהשעבוד המתמיד לחידושי הטכנולוגיה המשעבדים את האדם וממלאת את כל ישותו במתח ובציפייה לקבלת מידע, מסר חברתי וכדו'.

יה"ר שה' יושיע נפשנו מבהלה, ונזכה לישב בשלוחה על התורה ועל העבודה.

